

OSLAVA SLOBODY

1989 - 2019

Oslava slobody 1989 - 2019
Editor: Peter Tatár
Vydala: Nadácia Milana Šimečku v roku 2019
ISBN 978-80-89008-73-5

Oslava Novembra 1989 je oslavou slobody, odvahy a zodpovednosti

Kto si myslí, že mu slobodu druhí vybojujú, ten jej nie je hoden.

Milan Rastislav Štefánik

Aká silná je naša sloboda?

Je taká silná akí silní sme my. A je taká silná aká silná je inde vo svete.

Československo 1918-1938 bola sloboda.

Komunizmus 1948-1989 bola nesloboda. Fašizmus 1938-1945 bola nesloboda. Neboli to len Rusi a neboli to len Nemci, boli sme to aj my, kto našu neslobodu nastolili a udržiavali.

Nežná revolúcia 1989 ukončila režim neslobody.

V Novembri 1989 však nemysleli na slobodu ostatných všetci. A tadiaľ cesta k slobode nevedie.

Aké silné sú korene slobody v našich životoch a v našej spoločnosti?

V Novembri 1989 vyzerali navonok mohutne.

V tejto knižočke sú spomienky niektorých iniciátorov a aktérov Nežnej revolúcie na "pôvodné hodnoty Novembra" a ich dnešný pohľad „čo zostalo z Novembra“.

Patria k najsilnejším zdrojom našej slobody.

Peter Tatár

Daniel Liška, jeden zo zakladateľov Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu, Košice

Dionýz Hochel, aktivista študentského a ochranárskeho hnutia, Tajomník poslaneckého klubu VPN-MNI vo Federálnom zhromaždení ČSFR v rokoch 1991-92. V súčasnosti (2019) poverený vedením Kancelárie Európskeho parlamentu na Slovensku

Eva Fifíková, viedla Verejnosť proti násiliu v Petržalke, dramaturgička, Bratislava

Fedor Gál, jeden z tribúnov a vedúcich osobností Nežnej revolúcie, sociológ, Bratislava, Praha

Anna Zemanová (Volková), ochranárka, duša kancelárie Verejnosti proti násiliu, Nadácia Milana Šimečku, PDCS, Bratislava

Ján Piroščák, ochranár, spoluorganizátor digitálneho motora Nežnej revolúcie, Bratislava

Ján Spurný, ochranár, spoluorganizátor digitálneho motora Nežnej revolúcie, Bratislava

Jozef Kužma, architekt, Prešov

Lajo Slimák, človek, Pezinok

László Barak, jeden zo zakladateľov Maďarskej nezávislej iniciatívy, básnik, spisovateľ, publicista, Dunajská Streda

Michal Greško, ochranár, aktivista Koordinačného centra Verejnosti proti násiliu, technik, menežér, Bratislava

Oľga Kuchtová, vedúca osobnosť Verejnosti proti násiliu v Banskej Štiavnici, výtvarníčka, múzejníčka, Banská Štiavnica

Patrik Dubovský, Verejnosť proti násiliu Šenkvice, historik Ústavu pamäti národa, Šenkvice

Pavol Katreniak, člen krajského koordinačného centra Verejnosti proti násiliu v Banskej Bystrici, učiteľ konzervatória, mestský poslanec, Banská Bystrica

Peter Neuwirth, jeden zo zakladateľov Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu a vedúci krajského koordinačného centra Verejnosti proti násiliu Košice, menežér, Košice

René Bílik, Verejnosť proti násiliu Pezinok, komunálny poslanec, literárny vedec, spisovateľ, rektor Trnavskej univerzity, Pezinok

Sloboda nie je danosť.

V noci po obdržaní výzvy, aby som prispel do tejto knihy, sa mi snáď po prvý raz prísnilo s Marcelom Strýkom. Po dlhej dobe bolo príjemné počuť priateľov zvonivý hlas, ktorý mi prezradil ako Marcel celé tie roky trávil v Afrike. Pomáhal černochochom.

Vdovu po Marcelovi, a to je krutá realita, som stretol po posledných Vianociach, vážiacu niečo cez tridsať kíl, dá sa povedať hladujúcu, živoriacu v chatrči bez elektriny a vody, pod lesmi v sopečnom pohorí na juhovýchode od Košíc. Tam niekde pred necelým polstoročím s ceruzou v ruke Marcel zauvažoval o šťastnom dni: „*v ktorom bude lúbežne svietiť slnko a amplióny budú vyrevúvať (vyhrávať) pochodové piesne plné nadšenia... a potom sa ozve vzrušený, euforický hlas: už je to tu, už to na nás prišlo, sme v komunizme! Zachváti nás pocit blaha, poniektorých aj orgazmus, chytíme sa všetci za ruky a pôjdeme cez hlavné námestie...Kde? Na ryby. Všetko bude dosiahnuté, vybudované... celá výroba pôjde sama pomocou počítačov, ktoré sa nám budú starať o všetko potrebné... vysokokapacitné počítače budú možno riadiť biochemické a vyššie procesy nášho organizmu a, pokiaľ im poskytneme určitú vykonávaciu právomoc, môžu nám napr. zabrániť vyfajčiť cigaretu proti našej vôli, pretože budú mať príkaz zabrániť prístupu škodlivín do organizmu, budú mať právomoc (autonómiu) použiť na tento cieľ každý dostupný prostriedok.*“

V atmosfére novembra 1989, zjednotení proti diktátu jednej strany, nejednotní v predstavách o budúcnosti, kráčali sme od vysokoškolských internátov cez Leninovu ulicu k predajni Tuzexu pochytaní za ruky. Študent, predvojnový demokrat, vekslák, uctievač Jozefa Tisa, i tí čo verili v obnovenie Veľkého Uhorska, vedno zapalovali sviečky v euforickej radosi: Verejná bezpečnosť nezasiahla, i hasičské autá, zaparkované v bočnej ulici sa vrátili do garáží s plnými nádržami.

Demonštrácie mali, okrem chvíľkového prejavenia odporu k moci a euforickej explózií spolupatričnosti „*asi takú závažnosť, akoby demonštrovali (s transparentmi) chorí v nemocniciach proti smrti, pretože sa demonštruje nie za sebazmenu, ale za sebazáchovu.... Pretože čo je tou hodnotou, ktorá sa má zachovať, o čo nám vlastne ide? Demonštrovať za prežitie predsa prichádzajú aj vrahovia, aby mohli ďalej vraždiť, utláčatelia, aby mohli ďalej utláčať...*“ napísal Strýko desaťrocie pred novembrom 1989. A keď sa ako kooptovaný poslanec Slovenskej národnej rady pri jednom z výjazdov ocitol v hotelovej manželskej posteli s Augustínom Mariánom Húskom, ktorý sa uprostred noci posadil na kraj postele a spustil chválospev na vojnový Slovenský štát, Marcel, vytrhnutý zo svojej komúny Lesných spevákov, s povzdychom zalomil rukami: *Bože, s takými ľuďmi mám teraz existovať?*“

Tézou José Ortega y Gasseta: „*Revolúcia nie je barikáda, ale stav ducha,*“ si pohľad na hodnoty Novembra mierne skomplikujem. Dopracovať sa k „Duchu Nežnej revolúcie“ si vyžiada jasnozrivú schopnosť prenikať do najskrytejších motívácií jednotlivcov a z nazbieraných výsledkov vytvoriť štatistický priemer. Lebo duch protagonistov novembra 1989

(poznajúc plody Klausovej a Mečiarovej amnestie, Zemanovo a Černogorského poškúňovanie po autoritatívnych vládcach Východu), si vanie kam chce, akoby si kliesnil cestu do uzavretej flaše, odkiaľ pred tridsiatimi rokmi unikol, vedno s duchmi iných východoeurópskych revolúcií.

Každá revolúcia, ako skonštatoval citovaný španielsky filozof, „*si kladie za cieľ márnú vidinu - uskutočniť takmer úplnú utópiu, a práve preto neúprosne stroškotáva a prebudza k životu svoje dvojča a protiklad – kontrarevolúciu.*“ K nám sa vkradla rýchlo, nečakane v podobe antitézy novembrového étosu, so vznikom pokušenia vysporiadať sa s výsledkom lustrácií Jána Budaja s väčším kompromisom ako pri iných kandidátoch, vstupujúcich do prvých ponovembrových volieb do zastupiteľských zborov. „*Etika - hypostazované svedomie slobody a jej najvyššia kategória ZODPOVEDNOSŤ za slobodné rozhodnutie...*“ (parafrázujúc Marcela Strýka) tu prešla zaťažkávajúcou skúškou. Zostane paradoxom novodobých dejín: cestu k mečiarovskej kontrarevolúcii vydláždili hrdinovia novembrových tribún Ján Budaj a Milan Kňažko, a je len trpkým paradoxom tohto paradoxu, ak im po skľučujúcom prebudení sa z naivity nezostalo nič než zopakovať povzdych zúfalstva a skepsy Alexandra Solženicyna: „*Systém, ktorý nám vládne, je spojením starej nomenklatúry, finančných žralokov a KGB. Nemôžem to nazvať demokraciou – je to hybrid, ktorý nemá v dejinách precedens a o ktorom sa nevie, akým smerom sa bude vyvíjať... Ale ak toto spojenectvo zvíťazí, bude nás vykorisťovať nie sedemdesiat, ale stosedemdesiat rokov.*“

„*Komunizmus, niečo ako hmlistý ideál každého hedonizmu, ktorého realizáciou zázračne pominú všetky naše trápenia a naplnia sa aj naše najtajnejšie túžby, hoci nevieme, čo a aké to bude,*“ (opakujem Strýkove slová) sa nedal vytrhnúť z ľudských srdc. Návrat od utópie k realite potrvá štyridsať rokov, varovali pred tridsiatimi rokmi znalci Starého zákona. „*Poctivosť v hre bude mať väčšiu silu ako predmet, o ktorý sa hrá.*“ A svet o desať rokov, ktorého kontúry a horizonty nevie dnes nikto odhadnúť, budú živiť rovnaké hodnoty a pravidlá.

Späť na námestia. Nikdy predtým ani potom sa mestá východného Slovenska nenaplnili takým počtom ľudí ako 17. mája 1990. Desiat'tisícové davy v uliciach Bardejova, Prešova a Košíc načúvali posolstvu Václava Havla o víťazstve pravdy a lásky nad lžou a nenávisťou. V bazilike sv. Egídia, zatiaľ čo sa prezident Havel s predsedom federálnej vlády Čalfom dívali na súsošie ukrižovaného Krista s dvojicou lotrov, Vladimírovi Mečiarovi som položil otázku, či je v jeho právomoci vytvoriť koridor pre prezidenta od svätostánku k sídlu miestneho centra VPN. V očiach vtedajšieho ministra vnútra sa zrkadlilo nepochopenie. Komu to pomôže? Znela Mečiarova odpoveď. VPN, slabému zoskupeniu pobledlých, zarastených jedincov bez rešpektu? Do istej miery som rozumel nechuti tohto muža. Prichádzal z iného sveta. V letnom obleku vyžaroval vitalitu bieleho býčka, unášajúceho Európu do temných hĺbok neznáameho mora, aby sa pred unesenou korisťou premenil na boha. Práve sa rodilo druhé dejstvo Novembra. V tých hodinách sa na opačnom konci Slovenska narodil Ján Kuciak.

Daniel Liška, Košice

Dnešný pohľad na pôvodné hodnoty Novembra,

Začiatky zmeny režimu boli príznačne romantické, to znamená, že nutne aj naivné. Pád komunistickej diktatúry však inak po novembri 89 ani nebolo možné vnímať. Hlavne keď si uvedomíme, že inteligencia sa na istý čas stala výkonnou mocou, hoci v tomto smere mala zväčša pramalé skúsenosti. Keby ich bola mala, nebola by sa usilovala o "nežnosť" a "zamatovosť" revolúcie. V každom prípade pokladám za jeden zo spoločenských vrcholov svojho života, že som mohol byť súčasťou víťaznej "revolúcie". Čosi podobné nie je bežné v živote človeka. Napokon, podarilo sa zrušiť monopol jednej strany, môžeme si slobodne voliť svojich reprezentantov. Ten, komu bolo už vtedy jasné, že jedna stredoeurópska provincia sa zo dňa na deň nezmení na ekonomický a morálny raj, nemôže byť sklamaný ani dnes.

"Čo zostalo z Novembra".

Čo zostalo? Všetky základné ciele boli podľa mňa naplnené. Okrem toho sme sa stali členmi NATO a EÚ, teda oficiálne sme sa stali "euroatlantmi". Hoci je sloboda tlače existuje, v hlavách zväčša naďalej vládne chaos... Za to ale zodpovednosť nemožno pripisovať aktívnym účastníkom udalostí na sklonku roka 1989. Demokratický systém totiž nie je paternalistický, od každého občana očakáva samostatné myslenie a názor. Samozrejme, nielen v zmysle vytvorenia existenčných podmienok pre seba a svoju rodinu. Každý občan je napríklad zodpovedný za to, komu, reprezentantom akých spoločenských a morálnych hodnôt bude delegovať moc. Takže na dianie novembra 89 sa treba pozerat' ako na obrovskú šancu. Ako šancu na slobodný život. A to nie je málo!

László Barak, Dunajská Streda

Hodnoty Novembra 1989

Hoci od 17. novembra 1989 nás delí už 30. rokov, študentskú generáciu slobodného pochodu ulicami Bratislavy vo štvrtok 16. novembra 1989 a vyhlásenia štrajku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v pondelok 22. novembra 1989 spája jedinečná skúsenosť: boli sme pritom, keď padol totalitný režim v Československu. Boli sme pritom, keď padla železná opona a akokoľvek drobným podielom, predsa sme k týmto dejinným udalostiam prispeli. A to pre nás zostane nepochybne jednou z najdôležitejších skúseností života.

Spomíname na študentských aktivistov, ktorí medzi nami už nie sú, spomedzi nich na Sveťa Bombíka a Petra Maťovčíka. Spomíname na študentské hnutia, ktoré boli krvavo potlačené nacistami v novembri v roku 1938 v Prahe alebo komunistami v júni v roku 1989 v Pekingu. Spomíname na odvážnych slovenských a českých študentov protestujúcich proti okupácii vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968.

"Čo zostalo z Novembra".

Demokracia, právny štát, ľudské a občianske práva nie sú nám automaticky dané, musí si ich každá generácia obhájiť pred tými, ktorí ich chcú zneužiť. To isté platí aj o zjednotení Európy po roku 1989 a členstve našej krajiny v Európskej únii.

V tom nám môžu pomôcť ideály slovenských a českých študentov z Novembra 1989: odvaha a túžba po slobodnej a demokratickej spoločnosti.

Dionýz Hochel, Bratislava

V Petržalke sme v Novembri 1989 riešili všetko naraz. Aktivity v stoštyridsaťtisícovej Petržalke boli dôležité, podporili občiansku iniciatívu. Z Petržalky vzišli politici rôznej kategórie. Bola som členka Rady Verejnosti proti násiliu ako jediná žena.

Pôvodné hodnoty Novembra:

Do júna 1990 (keď sa ma Budaj spýtal, či má odstúpiť) to bolo pre mňa nádherné obdobie viery v slušný a spravodlivý život. Dnes viem, že to bolo naivné a cesta k nemu je dlhá a bolestná.

Čo zostalo z novembra:

Teší ma, že naše deti vedia, za čo majú bojovať a poznajú nástroje, ktoré môžu použiť. Verím, že sa im to podarí. To, o čom som naivne snívala, sa postupne realizuje.

Eva Fífková, Bratislava - Petržalka

Tridsať rokov po

Aj verejní intelektuáli starnú. Keď dnes čítam svoje staršie texty, kyvkám hlavou: Dobre si to vtedy napísal Fedor, dnes by to už tak zľahka nešlo. Aj ten nasledujúci text som napísal pred mnohými rokmi. S Petrom Zajacom sme vtedy vydali knihu glos, ktorá sa volala 1 + 1 (Petrus, Bratislava 2004). Tu je:

Pätnásť rokov po

Možnosť rozhodovať sa medzi dobrom a zlom sme mali vždy. Až posledných 15 rokov sa však rozhodujeme bez vonkajšieho tlaku. Aj preto žasneme, že zla neubúda a dobra nepribúda tak, ako by sme si priali: Všetky ostatné slobody sú iba bonus. Iste, je fajn čítať, čo sa predtým nedalo, slobodne vyjadrovať svoj názor, cestovať, podnikáť, nakupovať z pestrej ponuky a podobne. Opakujem však, je to iba bonus.

Každoročne za mnou začiatkom novembra prichádzajú novinári a pýtajú sa: „Čo dal a čo vzal november 89?“ Odpovedám rutinne a ako ide čas, čoraz ľahostajnejšie. Existujú však „bliky“, ktoré sa mi za tie roky zažrali hlboko pod kožu. Napríklad:

1. Bolo to ešte v časoch veľkej revolučnej eufórie. Šiel som skoro ráno električkou na vtedajšiu Jiráskovu ulicu, kde sídlilo Koordinačné centrum Verejnosti proti násiliu (VPN). Pristúpil ku mne opitý človek a obvinil ma, že kvôli mne jeho deti nemajú čo jesť. Poradil som mu, nech menej pije. Strhla sa hádka, načo vodič zastavil a povedal, že nepôjde ďalej, kým jeden z nás nevystúpi. Vystúpil som ja a začal som mať podozrenie, že pravda a láska ťahajú za kratší koniec.
2. Asi mesiac po spontánnom výbuchu revolučného nadšenia sme v Koordinačnom centre VPN začali registrovať rýchle rozmnožovanie buniek Verejnosti proti násiliu v podnikoch a inštitúciách štátu. V sporoch o legitimitu so železnou pravidelnosťou prehrávali tie pôvodné a autentické vépeenky. Očakávaný profit priťahuje podobný typ ľudí za všetkých režimov - ľudí so živočíšnou gravitáciou ku korytu a k moci.
3. Súbežne s pádom režimu došlo k sérii rebélií vo väzeniach. Spočiatku to vyzeralo ako duchovný pohyb. Akoby aj na ľudí s kriminálnou históriou a prítomnosťou doľahla očistná sila nových čias. Potom prišla amnestia a vzápätí sa amnestovaní začali masovo vracieť k starým návykom.
4. Z ničoho nič sa na uliciach objavili ľudia, ktorí začali hovoriť o novej totalite VPN fašizoidným jazykom. Kde vyvierala pár dní po tom, čo sme sa zbavili neslobody, nenávisť a heslá o Maďaroch, ktorí majú ísť za Dunaj, a Židoch, ktorí by mali ísť do Palestíny? To už som bol z ilúzií o víťazstve pravdy a lásky nadobro vyliečený. Súboj so lžou a nenávisťou je večný.

5. Pred prvými slobodnými voľbami v lete 1990 prišli lustrácie kandidátov na pozície v novom politickom režime. Ukázalo sa, že roky života v uzavretej a neslobodnej spoločnosti splodili masu kolaborantov. Áno, s nimi so všetkými bude treba žiť na tomto malom slovenskom piesočku. Lenže po každej spoločenskej zmene najrýchlejšie vyštartujú za kariérou a profitom takí, ktorí si nepotrpia na škrupule a netrápia sa bolestivým sebaspytovaním.

6. A ako išiel čas a spoločenské pomery sa štandardizovali, všimám som si (už bez úžasu), že aj ľudia z nových elít si osvojujú maniere, ktoré vedú rýchlo a ešte rýchlejšie ku kariére a profitu. Lenže tentoraz som si to všimám - na rozdiel od starých čias - vďaka pluralitným a zväčša nezávislým médiám, súdom a polícii, konkurencii strán a politikov. Bolo to sklamanie, ale aj výzva súčasne. Mana z neba sa nekonala, nekoná a konať nikdy nebude.

7. O moc sa uchádzajú aj populistickí politici, o profit aj podvodníci. Naďalej dochádza k smiešnym i vážnym škandálom. Lenže to už o veciach verejných vedíme nielen diskusiu a spor, ale sa na nich aj priamo zúčastňujeme. Každé lajno, do ktorého na ceste do budúcnosti stúpime, sme tam zanechali sami. My sami! Konečne sme zobrali budúcnosť do vlastných rúk.

8. O to, aká bude naša budúcnosť, zvedieme ťažký zápas - sami so sebou, so svojou bezvýznamnosťou v Európe a v globalizovanom svete. Slovo bezvýznamnosť by som však dal do úvodzoviek. Na ministerstvách a v parlamente nebudú sedieť úradníci z Bruselu, ani americkí experti. A nebudú ani poskytovať zdravotný či iný servis v našich mestách a obciach. Konkrétna kvalita života sa bude odvíjať od našich schopností.

9. Fakt, že výročie novembra '89 na Slovensku si pripomínam ako občan českej republiky, je tiež príznačný. Pestrosť našich životných šancí, konkrétna podoba našich ciest životom, kvalita všedného dňa je naozaj našou a jedine našou vecou. Keď hovorím „našou“, myslím tvojou a mojou, a nie nejakého anonymného kolektívu, spoločenstva, masy. Individualizáciu sveta, v ktorom žijeme, považujem za skvelú - aj keď často nepohodlnú - vec.

10. Keď hovorím našou vecou, musím tiež povedať, že moja generácia začína odchádzať z aktívneho života. Po nás prídu ľudia nepostihnutí skúsenosťou nacistického vojnového slovenského štátu a povojnového komunistického Československa. Nerobím si ilúzie o tom, že zdedia rajskú záhradu. Mám však isté ilúzie o tom, ako sa dá využiť fakt, že budú žiť v otvorenej a modernej spoločnosti. Otvorenosť súvisí s priestorom životných šancí a modernosť so spôsobom ich využívania. Za oboje budú vďačiť aj novembriu '89.

Zhrnuté a podčiarknuté: Dá sa predpokladať, že existuje významný počet ľudí, ktorí by dali prednosť dobre fungujúcej zoologickej záhrade (so zabezpečeným bydlom a prísunom stravy), pred nebezpečnou džungľou kapitalizmu. Takže čo nás uchráni pred totalitným alebo socialistickým zajtrajškom? Dve veci: 1) jeho - empiricky potvrdená - neefektívnosť, ergo problémy s udržateľným bydlom a prísunom stravy a 2) tá zvláštna ľudská túžba po slobode, napriek tomu, že je tak ťažko uchopiteľná a udržateľná.

Post Scriptum:

Predchádzajúci text som napísal pred pätnástimi rokmi. Medzičasom dozreli ďalšie výzvy. Napríklad klimatické zmeny, starnutie populácie, revolúcia v informačných a komunikačných technológiách. Treba veriť a dúfať, že nové výzvy nájdú aj svojich politických vodcov a nadkritické množstvo aktívnych občanov.

Fedor Gál, Bratislava, Praha

O neviditeľnej časti Novembra na Markušovej č. 2

Na Markušovej (teraz Mariánskej) č. 2 bola kancelária Mestskej organizácie Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny v Bratislave.

V čase vypuknutia Novembra 1989 som v tejto kancelárii pracovala ako tajomníčka Mestského výboru SZOPK v Bratislave.

Kancelária bola v zadnej časti dvora na Markušovej 2. Do kancelárie viedla krátka tmavá chodba na konci ktorej boli zamrežované dvere kancelárie. Na týchto dverách sa v čase po vydaní publikácie Bratislava/nahlas objavila červenou farbou nakreslená šibenica. V kancelárii sme mali cyklostyl, ktorý bol evidovaný na moje meno a bolo mojou zodpovednosťou, že sa všetky blany, ktoré slúžili na vyrábanie kópií evidovali, číslovali s uvedením počtu kópií, ktoré boli z predmetného materiálu vytlačené.

Štandardne cyklostylová blana mala slúžiť na vytlačenie 300 kópií. V Novembri sme z jednej blany robili aj 3000 kópií, až sa postupne rozpadla.

20. november - ráno mi telefonoval Peter Tatár (vtedy jeden z podpredsedov Mestského výboru ochranárov - MVSZOPK), že mám zvoliť Mestský výbor, aby sme sa poradili, ako sa zapojíme do diania, ktoré sa naštartovalo udalosťami v Prahe. Večer zasadol MV. V tom čase sme už mali informácie o vzniku študentského štrajkového výboru a o stretnutí v Umeleckej besede.

Mestský výbor sa dohodol, že ako kontaktný človek za bratislavských ochranárov bude jeden z dovtedajších podpredsedov MV SZOPK Peter Tatár. Mária Filková ponúkla, že určite bude potrebná organizačná práca a ona sa do nej rada zapojí. Tak sa členmi pracovného výboru VPN za bratislavskú ochranársku obec stali títo dvaja zástupcovia.

21. November - celý deň drnčal telefón s rôznymi koordinačnými úlohami. Popoludní začali prichádzať po skončení v práci členovia aktívnych základných organizácií.

Podvečer sme vyrazili na Hviezdoslavovo námestie, kde Milan Kňažko čítal vyhlásenie:

Pracovný koordinačný výbor (Verejnosti proti násiliu) tvoria: M. Cipár, maliar, L. Feldek, spisovateľ, M. Kňažko, herec, J. Budaj, ochranár, F. Gál, prognostik, L. Snopko, dramaturg, E. Gindl, novinár, P. Zajac, literárny vedec, V. Kompánek, sochár, M. Bútor, sociológ, R. Sikora, maliar. Jednatel'mi okrem nich sú: V. Mikula, kritik, P. Tatár, ochranár, M. Simečka, spisovateľ, M. Kusý, politológ, M. Žiak, spisovateľ, J. Kučerák, ekonóm, M. Filková, ochranárka, M. Porubjak, dramaturg, Bohuslav Kraus, architekt, Juraj Záriš, pedagóg, Jozef Jankovič, sochár, Alfréd Zimmermann, programátor. Iniciatíva je otvorená, aktivisti sa môžu prihlásiť denne od 17,00 hod. vo výstavnej sieni MO SZVU na Dostojevského rade 2 (Umelecká beseda pri starom moste) alebo na sekretariáte MV SZOPK na Markušovej 2.

Tu sa prvý raz objavila Markušova 2 v spojení s udalosťami a VPN.

To bola moja prvá a posledná účasť na celom zhromaždení na námestí. Viac som sa tam pre množstvo telefonátov, cyklostylovania, prepisovania už nedostala.

22. November - postupne sa na Markušovu počas dňa dostavovali členovia z rôznych organizácií MO SZOPK a spočiatku s obavami sme evidované blany začali používať na prepis vyhlásení OF a VPN a ich množenie. Keďže vtedy fungovali len pevné telefonické linky, komunikácia jednotlivých skupín (študenti, KV VPN a MV SZOPK),

nebola ich koordinácia jednoduchá a úplne bezproblémová. Stále nebolo úplne jasné, či sa situácia neobrátí a neprídu nás zavrieť. Mnohí sme mali skúsenosti s pozývaním na vypočúvanie na Políciu na "Februárke" v súvislosti s vydaním Bratislavy nahlas a iných ochranných aktivít. Cez deň, aj večer na zhromaždeniach sme sa snažili získať čo najviac tlačovín, ktoré sme následne celé nasledujúce dni rozmnožovali. Po ohlásení na zhromaždení na

Hviezdoslavovom 21.11. si ľudia našli telefónne číslo MV SZOPK a celý deň telefonovali s rôznymi otázkami, na ktoré sme im bez informácií z KV VPN intuitívne odpovedali.

Postupne sme zriadili organizované služby.

23. November - po zverejnení informácie o generálnom štrajku 27. novembra, zverejnení návodu ako treba organizovať generálny štrajk a nakoniec i oznámení adresy na ktorú majú doručovať "Hlásenia" o štrajku v jednotlivých podnikoch, továrňach, školách, ... teda Markušovu 2, sa život v tejto mini kancelárii podstatne zmenil.

Trávili sme tam celé dni hlboko do noci, postupne k nám začali prichádzať kopy listov plné podpory, ale i rôznych roky neriešených skrívodlivostí nadpísane zväčša Verejnosť proti násiliu, Milan Kňažko alebo Ján Budaj. Verejnosť proti násiliu priniesla pre mnoho ľudí nádej na zmenu.

Na poštu sa chodilo s košmi na prádlo, aby sme zvládli listy otvárať a triediť podľa adresátov a obsahu, poskytla nám na dvore na Markušovej 2 svoj ateliér na našom výtvarníčka Elena Kárová, tam sa pošta spracovávala.

V kancelárii MV SZOPK, v tej chvíli vlastne kancelárii VPN v kuse drnčal telefón. Ľudia na druhej strane chceli od nás rôzne rady.

24. - 26. November prebiehali v podobnom hektickom tempe. Denne sme odpovedali na množstvo telefonátov (Mišo Greško tam zaviedol ďalšie telefónne linky) a radili sme:

- ako organizovať štrajk
- ako odvolávať riaditeľov
- ako zakladať a organizovať skupiny VPN na pracoviskách
- či môžu byť vo výboroch VPN aj komunisti, ako im zabrániť, aby tam boli
- chceli od nás, aby sme povedali Jankovi Budajovi a Milanovi Kňažkovi, že ... a nasledovalo nekonečno problémov na riešenie
- ľudia chceli vystúpiť na tribúne so svojou podporou a problémami

Koordináčny výbor VPN stále nemal miesto, kde by sa naň mohla obracať verejnosť.

Pracoval zatvorený na VŠMU a prístup k jeho členom bol pomerne zložitý. Vymohli sme si akési priepustky, aby sa aspoň nejaký vyslanec z kancelárie dostal ku KV VPN. Najviac potrebných informácií nám prinášal Peter Tatár, ktorý pravidelne na Markušovu aspoň na chvíľu prichádzal.

27. Novembra - prebehol generálny štrajk a hlásenia o jeho priebehu sa opäť hrnuli na Markušovu 2.

28. Novembra - Pre nedostatok informácií o tom, aká je predstava Koordináčného výboru VPN o odpovediach národu sme zo "Sekretariátu VPN" poslali ULTIMÁTUM s 15. bodmi na ktoré sme nevyhnutne potrebovali odpovede pre zodpovednú prácu.

ULTIMATÍVNE POŽIADAVKY SEKRETARIÁTU VPN A SLOVENSKA

zároveň stanovisko Mestského výboru SZOPK v Bratislave, 28.11.1989

1. Presne definovať a pomenovať štruktúru iniciatívy na podnikoch /výbor, akčný výbor, .../
2. Vzťah k Občianskemu fóru.
3. Okamžite formulovať ciele, uverejniť v novinách, TV. Vyšpecifikovať totožnosť či odlišnosť voči OF. /Vid' Programové ciele OF, Smena 28.11.1989/
4. Určiť tlačového tajomníka, poskytovať v pravidelných intervaloch tlačové vyhlásenia.
5. Definovať podmienky vystúpenia na tribúne.
6. Vytvoriť aktív lektorov a aktivistov pre jednotlivé sféry (študenti, podniky)
7. Určiť mechanizmus /aspoň núdzový/ prijímania podnetov - akceptovať spätnú väzbu vo vzťahu k Slovensku.
8. Dva až tri služobné preukazy + jeden na meno Hanka Volková
9. Ako je to so slovenským zástupcom na rokovaniach na federálnej úrovni.
10. Širšie objasniť najmä sporné body programového vyhlásenia
  - kultúra a štát
  - zrovnoprávnenie vlastníctva
  - odľuka cirkvi od štátu
11. Opäť objasniť charakter VPN /čo to je?/
12. Námety pre činnosť štrajkových /akčných/ výborov v podnikoch.
13. Zverejniť kde a kedy je možné diskutovať s predstaviteľmi VPN /opera, SND každý deň/
14. Pozor na obvinenie z monológu a nie dialógu.
15. Určiť fórum na komunikáciu so štrajkovými výbormi.

POZOR! Ak okamžite nebudete reagovať, vyhlasujeme zajtra 29.11.89 24 hodinový ŠTRAJK a uzatvárame sekretariát Markušova 2!!!

S pozdravom

REVOLÚCIA NIE JE INTELEKTUÁLNY HAPPENING.

Kamaráti ochranári cestou z práce pozbierali dôležité informácie na plotoch na ulici a tie sme prepisovali na blany a množili. Museli sme odhadovať, čo je podstatné, čo je podvrh a čo dokument hodný rozmnožovania. Mnoho informácií, ktoré sme rozmnožovali boli prepisy a preklady textov OF.

Dodnes ma fascinuje realita tej doby, keď sme prvé týždne v neistote dobrého výsledku verili v pravdu našej cesty, myšlienok a spolupráce. V dnešnom svete internetu je aj ťažko sprostredkovať fakt, že sme počas demonštrácií počúvali rozhlas a sledovali televíziu a dôležité informácie sme utekali oznámiť vystupujúcim na tribúne. Tí ich vzápätí oznamovali davu.

Hana Volková – Zemanová, Bratislava

Na Markušku som dorazil 20.11 priamo z Umeleckej besedy s nejakými prehláseniami, ktoré Kňažko priniesol z Prahy. Myslím že to bolo vyhlásenie Pražských hercov a študentov.

Myslím, že sme prijali uznesenie, kde sme sa pridali k VPN. Z ochranárov boli aktívni so KC VPN aj Ján Budaj, Vlado Ondruš. Maňo Huba bol v prvých dňoch Novembra mimo Bratislavy. S Hankou Volkovou, Terkou Grellovou a Igorom Haľamom sme sa zhodli, že ak sa stotožňujeme s obsahom vyhlásení OF, VPMN a Študentského hnutia, môžeme ich na prísne evidovaných cyklostylových blanách tlačiť. Prvých tristo kópií sme zobrali s Vladom Ondrušom pod košeľu a bežali do Štúdia S kde už namiesto predstavenia v natrieskanej sále prebiehala diskusia Lasicu a Satinského s Milanom a Janom. Ďalšiu várku sme potom niesli na Hviezdoslavove nám.

Nemožno zabudnúť na vtedy už dôchodcu pána Nováka, ktorý neúnavne dvíhal telefóny a riadil Slovensko. Často sme nemali info ani oficiálne stanoviská KC VPN, ale konali sme intuitívne a správne. Boli sme prepojení. Neskôr sme sledovali nočné dialógy aby sme vedeli na druhý deň reagovať. Boli sme na tom podobne ako vznikajúce iniciatívy po celom Slovensku

Stále až fyzicky cítim to množstvo ľudí, ktorí sa tlačili na dvor v stiesnenom priestore na Markušovej.. Prichádzali diskutovať, pomáhali z rozmnožovaním materiálov, nosili ovocie. Prišiel aj tajomník MV NF s pokusom zastrašiť nás z nelegálneho kopírovania a šírenia vyhlásení a tiež z použitia vývesky ZO13 na Obchodnej. Nevieť kto tam bol pri tom so mnou, ale tí ľudia nám dávali takú silu a legitimitu, že sme ho veľmi rýchlo vypoklonkovali s tým, že sme si vedomí toho čo robíme.

Prvé dni vždy ráno sa stretávali na Markuške Fedor Gál, Eugen Gindl, Peter Tatár, Vlado Ondruš cestou na KCVPN na Divadelnú fakultu VŠMU. To bol kontakt na to čo sa deje v KC.

To Ultimátum sumarizovalo otázky a očakávania verejnosť s ktorými sme sa stretávali. Myslím, že sme s tým poslali na KC Maňa, aj pre to, že sme boli presvedčení, že tam patrí. Mňa potom zavolala Mária Filková do Mozartovho domu aby som skontroloval a spojzdnil telefóny. Ostal som už tam a pokračoval v tom čo sme robili na Markuške.

Robili sme to aj keď sme zároveň mali svoje zamestnania. Ja som napríklad robil vtedy u spojov. Pár dní ma zastúpili kolegovia a šéf moju neprítomnosť toleroval. neskôr som požiadaval o neplatené voľno aj keď som vôbec netušil, že sa neskôr na dva roky stanem súčasťou plateného aparátu KCVPN. Ale to je už iná história.

Michal Greško, Bratislava

Koho si na Markušovej pamätám: Hana Volková (dnes Zemanová), Mišo Greško, Igor Haľama, Marienka Mistríková, Katka Šimončíčová s malou Katkou a tehotná s Peťkom krátko pred pôrodom, Iveta Takáčsová, Terka Grellová (neskôr Horská), Helena Bukovčáková, Eva Bačková, Jano Spurný

Osobné spomienky a historky:

Ako nám ľudia nosili jedlo, pamätám si na debničku vtedy vzácných mandarínok od predavačiek v zelovoci.

Ako sme počúvali rozhlas, kde spomenuli že Adamec vyhlásil, že armáda ani polícia nezasiahnu a ja som to utekal povedať Janovi Budajovi na námestie, ktorý to hneď megafónom oznámil davu. Dôležitá časť historky je o tom, ako sa cez zhromaždený dav dostať k Janovi.

Ako sme oslavovali keď Husák abdikoval.

Ako vznikol nápad, že treba vyviezť revolúciu do regiónov a tak som zobral balík čerstvých letákov a išiel na hlavnú stanicu, počkal kým pristavia košický rýchlika a do každého kupé pár letákov hodil.

Ako sme v noci ešte po rozchode chodili po Petržalke a lepili vyhlásenia na výklady obchodov.

Ako sme vysvetľovali (blufovali/varili z vody, lebo žiadne informácie sme nemali) že v ústave je právo na štrajk, že symbolický hodinový štrajk ekonomiku nerozvráti, ako jednať so zástupcami vedenia podnikov a ROH (oficiálne odbory), ako zakladať štrajkové výbory. Ako sme vysvetľovali, kto je Jano Budaj, Václav Havel a Valtr Komárek, prečo nie sme Občianske fórum, prečo sme proti socializmu, prečo používame nesprávnu trikolóru s červenou uprostred, prečo máme furt obsadený telefón, prečo nemôžeme zavolať Kňažka k telefónu ..

Ján Spurný, Bratislava

Dnešný pohľad na pôvodné hodnoty Novembra

Nie všetky sa podarilo naplniť, ale mnohé áno, a bol to silný okamih. Som rád, že k nemu došlo a že som mohol byť pri tom.

„Čo zostalo z Novembra“.

Podľa mňa veľa, aj keď sme si to možno predstavovali jednoduchšie a rýchlejšie, len sme si neuvedomili, že nie pre všetkých bol November 1989 kladným okamihom, a že nie všetci budú „řahať“ za jeden koniec lana (čo by asi ani nebolo prirodzené, to funguje, aj to iba navonok, iba v totalitných režimoch). Napriek tomu, čo uvádzam v predchádzajúcej vete, som presvedčený, že z Novembra 89 zostalo toho veľa a šancu na zmenu sme ako krajina nepremárnili, ale využili, hoci ešte stále je na čom pracovať.

Ján Piroščák, Bratislava

Pôvodné hodnoty Novembra:

Najdôležitejšie pre občana je **"mať možnosť voľby a voľbu**

možnosti" Čo zostalo z Novembra:

Myslím si, že najdôležitejšie je, že **sú slobodné a demokratické voľby** aj keď si myslím, že naši občania nevolia najlepšie, ale je to už ich vec.

Jozef Kužma, Prešov

Pôvodné hodnoty novembra boli čisté, jasné a vychádzali z túžby nás všetkých žiť v normálnej demokratickej spoločnosti, túžby po slobode, slobodnej sebarealizácii. Dnes si možno povieme, že sme boli naivní, príliš nežní a tolerantní, ale úžasné bolo, že pri každom kroku sme vychádzali z hesla Nechceme násilie! (Nenásilie!) Pripomína to kresťanské – Nikdy nerob to, čo nechceš aby iní robili tebe !

Z novembra snáď okrem eufórie a toho neustáleho fajň pocitu jednoty proti režimu zostalo všetko. Mnohé sa naplnilo, mnohé sa napíňa a mnohé sa nikdy nenaplní. Sloboda a demokracia nie sú ukončený proces a stále sa budú rozvíjať, naplňovať a budú sa objavovať nové a nové otázky, výzvy, riešenia.

Lajo Slimák, Pezinok

Pôvodné hodnoty Novembra reagovali na aktuálne potreby zmien vo vtedajšej nedemokratickej spoločnosti. Išlo o požiadavky na prerod totalitného štátu na štát demokratický. V prvých dňoch rezonovali požiadavky na zmenu politickej reprezentácie vo vrcholových štátnych funkciách, odstránenie vedúcej úlohy Komunistickej strany v spoločnosti a uskutočnenie slobodných volieb. Neskôr išlo o zmenu politického a právneho systému vtedajšieho Československa a zriadenie inštitúcií potrebných na prechod k demokracii. Uskutočňovaním pôvodných hodnôt Novembra sa položili základy pre dnes už riadne medzinárodne a politicky ukotvenú Slovenskú republiku.

Ovocie Novembra si užívame denne ani si to už možno neuvedomujeme. Najcennejšie hodnoty sú neustále prítomné - sloboda, demokracia, pluralita, dodržiavanie ľudských práv a slobôd, sloboda tlače, voľnosť pohybu. Bez týchto samozrejmostí si už nik nevie svoj život ani predstaviť.

Ľubo Augustín, Komárno

Pôvodné hodnoty Novembra 1989

Moja cesta k novembru viedla cez ochranárstvo, kde som našiel priestor na zmysluplné aktivity aj v čase nehybnosti a normalizačnej rezignácie 80-tých rokov. Slobodu sme nachádzali pri oprave dreveníc, senníkov a salašov v horách, kláštora v Marianke, brigádach v rezerváciách, ochranárskych stretnutiach a diskusiách, v zápasoch o záchranu prírodných a historických hodnôt, ale aj na rockových, folkových a džezových koncertoch, súkromných výstavách. Vytvárali sme si slobodu v neslobode totalitného režimu.

Sloboda, odvaha, viera, aktivita, spolupatričnosť, slušnosť.

Tie prvé dni po 17. novembri 89 boli hlavne o túžbe po slobodnom živote a odvahe postaviť sa verejne proti násilím udržiavanému, totalitnému režimu. Takí ľudia sa zišli v Umeleckej besede Slovenska a neskôr na námestiach po celom Slovensku. Neuvažovali sme v intenciách politického zápasu a prevzatia moci, či osobného prospechu. Tí prišli až neskôr. Verili sme, že čo robíme je správne, a to nám dávalo revolučnú legitimitu, silu a odhodlanie. Mnohí dnes hovoria o prílišnej nežnosti revolúcie. Slušnosť a nenásilie boli dôležitými znakmi vtedajších protestov a heslo „nie sme ako oni“, či zbiorové „nechceme násilie“ pri prerieknutí Stana Štepku („s lopatami na nich“) nám dali na chvíľu ilúziu, že sme lepší, ako v skutočnosti spoločnosť je. Dosiahnuť zrušenie vedúcej úlohy Komunistickej strany zakotvenej v ústave a slobodné voľby sa ukázalo jednoduchšie ako morálna obnova spoločnosti. Sloboda dáva priestor dobru aj zlu. Ale dnes sa zdá, že étos nenásilia a slušnosti ostal v DNA veľkej časti spoločnosti, ochotnej v čase ohrozenia postaviť sa za ideály slobody a demokracie. Ak vládna moc nie je schopná dať ľuďom elementárny pocit spravodlivosti, ak sa povýšenecky vysmieva slušnosti a morálke, ak degraduje ľudí na poslušných prijímateľov sociálnych milostí z rúk mocných, ak sa politika z verejnej služby výlučne koncentruje len na hájanie ekonomických záujmov vládnucej elity, dochádza k vzbure mlčiacej väčšiny. Tak to bolo v 89 roku a tak je to aj teraz. Zmena je len v tom že dorástla ponovembrová generácia občanov ale aj politikov, ochotných zviať zápas o spravodlivý, právny štát, s fungujúcimi inštitúciami, službami, samospravou a občianskou spoločnosťou. No a my tiež ešte nikam neodchádzame.

Michal Greško, Bratislava

Sloboda je hodná boja

Po Novembri 1989 som si maľovala víziu krajiny kde síce neleží zlato na uliciach, ale v srdciach prebudených ľudí. Ba teraz, s odstupom 30 rokov mám dojem, že to bolo ešte oveľa viac a krajšie. Už len pojem „Sloboda“ ma ohromoval. Bola som presvedčená, že sa táto naša krajina stane miestom, na ktorom budeme môcť zlepšiť svoje životy, že slobodný svet a voľné širokáske priestory sú mimoriadnym prísľubom peknej a skvelej budúcnosti. Realita ma však zráža k zemi. Akoby ma úplne vykradli, zradili, zneuctili. Žijeme opäť v klamstve, aj keď má inú farbu, ale rovnako desivú. A opäť čakám na príležitosť, že krajina a jej politici ukážu svoju lepšiu stránku a prestanú nás zatláčať do slepých a temných uličiek. Honba za bohatstvom ľudí a krajinu veľmi zmenili. K horšiemu! Tí, ktorých demokraticky volíme, sú postupne schopní všetkého. Ničiť prírodu, lesy, rieky, ľudské vzťahy, aj vraždiť, len aby zarobili viac a viac, len aby sa udržali pri moci. Slobodu pochopili svojsky. Moc je jedovatá.

Najhoršie na všetkom je, že väčšina rezignuje, opäť, zas a znovu.

Čo zostalo z Novembra? Každoročne sa stretáme na Námestí sv. Trojice, na schodoch súsošia, aby sme si pospomínali na atmosféru oných novembrových dní. Aby sme aj my Štiavničania podali svedectvo o tom, ako sme na schodoch pod tou majestátnou sochou po prvý krát slobodne vyslovovali svoje názory pred tisíckami spoluobčanov. Aby sme prezradili, čo sme si vtedy želali, či sme dnes iní, sklamaní, alebo otvorení nádeji do budúcnosti. Dnes nás je len hŕstka, no teší, že máme nových mladých svetlonosičov, ktorí to symbolické svetielko nádeje ponosú ďalej aj v našom historickom meste. Navzdory skeptikom, neprajníkom a extrémistom, ktorých je tu veľmi veľa, ak nie prevaha. Idea Novembra tak nie je mŕtva a to ma naplňuje optimizmom.

Oľga Kuchtová, Banská Štiavnica

Verejne proti komunizmu v Šenkviaciach

Zopár ľudí v našej dedine menom Šenkvice, pred novembrom 1989 druhej to najväčšej obci okresu Bratislava – vidiek po Bernolákove - Čeklísi, ktorá mala napríklad „ešpézetku“ BH, čiže Bratislava – Humno, malo nemilé skúsenosti s reálnym socializmom a normalizáciou.

Ujo Fero Petráš so synom Ferkom boli v rokoch 1983 – 1986 tajní tlačiarri samizdatov. Tlačili a distribuovali najmä kresťanské samizdaty, ale i pápežské encykliky, skriptá pre tajne študujúcich bohoslovcov, no i knihy pražských disidentov, napríklad aj Václava Havla. Ujo Fero dorábal omšové víno, ktoré spolu so samizdatmi rozvážal tajne pôsobiacim kňazom po celom Československu.

U Petrášovcov sme mávali stretnutia, diskutovali sme a počúvali zahraničné rozhlasové stanice ako Slobodná Európa a Vatikánsky rozhlas. Stretali sme sa aj s tajným gréckokatolíckym kňazom Albertom Ščepkom, pracovníkom SAV a chodili sme na púte. Jednou z takýchto bola i Velehradská púť v júli 1985, kde sme vypískali komunistických pohlavárov. V Šenkviaciach sme sa stretli i so Silvom Kečméryom. V marci 1988 sme sa s mladším Ferom Petrášom zúčastnili Sviečkovej demonštrácie. 16. novembra 1989 som bol medzi študentmi škôl, ktorí v Bratislave pochodovali a skandovali za demokratické práva. O pár dní mi politický väzeň a neskorší šéf Konfederácie politických väzňov Slovenska Karolko Noskovič „ze Švancbachu“, teda z Viničného dal preštudovať Rudú Krávu.

Keď som sa vrátil z prvého mítingu VPN na Hviezdoslavovom námestí, dali sme sa dokopy niekoľkí mladí ľudia a rozhodli sa založiť miestnu VPN-ku a zvolať míting do sály Osvetovej besedy. Bola medzi nami Silvia Bertová, ktorá vedela písať na písacom stroji, mladý študent techniky Jožko „Cuco“ Zmajkovič, spomenutý mladší Fero Petráš, ja ako „zamestnanec ONV“ Trnava – Štátneho okresného archívu v Trnave a spontánne určený ako „predseda“ miestnej VPN a ďalší. Vyrobili sme krásny farebný plagát s pozvaním na prvý míting miestnej VPN a s rešpektom po súhlase vedúcej potravín sme ho umiestnili v potravinách Jednoty.

Počas prvého i následných mítingov v našej obci nás z publika pohľadom povzbudzoval môj otec Ján Dubovský, ktorý bol kedysi v 50. rokoch krátko internovaný v Akcii K. Sála bola nabitá, medzi dvermi stál príslušník VB, pre všetkých lumpov obávaný „Pavlík“ a vedľa nás – výboru miestnej VPN, pozvaní funkcionári – predseda a tajomník MNV, predseda miestnej KSS a predseda JRD. Okrem mnohých otázok, usmernení Koordinačného centra VPN, diskusií o živote v obci mi utkvela v pamäti jedna epizóda. Na druhom mítingu si zrazu vzal slovo búrlivák Jožko Zmajkovič a povedal: „Nech sa postavia všetci komunisti“. Střpol som. Vtom sa postavili všetci menovaní funkcionári a polovica sály. Nevedeli sme ako ďalej. Tak Jožko znova zavelil: „A teraz nech si sadnúť!“. Sadli si a my sme videli, že nie sme v jasnej prevahe.

Mimo mítingov sme mali niekoľko menších konfliktov so „starými štruktúrami“, keď napríklad mňa chcel jeden chlap pred krčmou biť a chytil ma pod krk zato, že som mal údajne jeho ženu vyhadzovať z práce. Alebo tajomník MNV ma vyhodil z

jeho bytu, keď som mu v istej nemilej veci z éry funkcionárčenia na MNV nediplomaticky spomenul „trafenú hus, ktorá zagágala“.

Dobrodružnou kapitolou bolo organizovanie práce VPN po celom, relatívne rozľahlom okrese Blava – vidiek – teda od Senca po Malacky. Seneckú VPN-ku úspešne dirigoval učiteľ Ľudo Guryča, priženený Moravák, ktorý sa neskôr za Mečiara definitívne vrátil na Moravu. Pezinok viedli Vlado Čečetka a Janko Hacaj, ktorí sa po prvých slobodných voľbách stali poslancami – prvý SNR a druhý FZ. V Juri pri Bratislave, neskôr premenovanom na Svätý Jur sa činili Chrappovci a Duško Fraňo, Modru viedli Jožko Šimeček a Ivan Bojkovský, záhorský región Dušan Dobrovodský, Ján Valchovič a ďalší. Nad touto zostavou „bde!“ okresný tajomník VPN Ľudovít Lajo Slimák. Najskôr sme sa ako „vidiek“ stretávali na ONV na Mierovej v Bratislave, neskôr bola kancelária VPN v starej radnici na námestí v Pezinku. Tu sa vydávala aj Pezinská verejnosť, miešal lep a vyrážalo sa na spanilé jazdy – lepenie plagátov.

Spomínam si na jedno celonočné lepenie, kedy sme sa do môjho nového Oltcitu natrepali šiesti. Áno, Vlado Veselý z Limbachu sedel v kufri, ktorý bol otvorený, takže nohy mu za jazdy viseli von. Zo zadného sedadla ho držala jeho manželka, aby nevypadol, pretože súčasťou takýchto akcií bolo popíjanie pezinského vína – samozrejme okrem mňa šófera. Na sedadle spolujazdca sa striedali viacerí, bola to dôležitá úloha, totiž držanie vedra s čerstvo zarobeným lepom na tapety, teda na plagáty, ktorý – ako som sa modlil, sa nesmel vyliať v mojom novom aute. Viete si predstaviť takúto perepúť šínúť sa serpentínami Pezinskej Baby...

Podobne na snem VPN do Košíc sme mali ísť v mojom miniatúrnom Oltcite piati. Mobily vtedy ešte neboli, tak sme boli dohodnutí, že sa od polnoci pozbierame od Stupavy až po Senec. V tú noc hrozne lialo, stierače nestíhali a tak sme nedokázali v Stupave nájsť, vtedy už riadne premočeného Duška Dobrovodského, tak sme štyria vyrazili do Košíc, aby sme tam boli na 10,00 hod... Duško sa aj nahneval, že sme ho nenašli na dohodnutom mieste, tak sa mu ešte raz ja vtedy šóferske ucho ospravedlňujem. Bol to ten snem VPN-ky, keď nás v Košiciach pre zmenu ohádzali Mečiarovi prívrženci odpadkami, keď sme vychádzali z budovy, kde sa snem konal...

Postupne sme sa prepracovali k prvým slobodným voľbám. Počas kampane sme lepili plagáty ako diví. Pamätám, že počas poslednej noci som s plagátmi „pravoverných“ VPN-károv – Dubčekom a Čalfom oblepil celý Zel-Ovoc. Predavačke pani Tóthovej som sa nepriznal, keď som ju neskôr videl ako drhla plechové steny predajne kefou na dlhej rúčke...

Po voľbách som sa stal poslancom, členom obecnej rady a predsedom komisie mládeže, kultúry a športu. 24-ročný chalan v riflích a tričku. Museli sme vzbudzovať ozaj rešpekt... Aspoň že budúci KDH-ák Fero Petráš chodil na rokovania a zasadania v tesilkách. Podobne oblečení sme začali pracovať v úradoch, kde začali šéfovať niektorí lídri VPN. Ja som zakotvil na Ministerstve kultúry, kde som pod Lacom Agnesom Snopkom mal na starosti regionálnu tlač. Dostal som na stôl 2 milióny korún, aby som ich navrhoval rozdeliť okresným a krajským novinám... sadol som do starého Oltcita, pojazdil vyše 30 regionálnych redakcií novín a napísal návrh. Podobne s ministrom Snopkom som prvý krát letel v lietadle do Košíc, po rokoch oblečený v birmovkovom obleku na rokovanie o

regionálnej tlači. O pár dní ma minister menoval tajomníkom Rady ministra kultúry SR pre tlač národnostných menšín a etnických skupín. Viedol ju Laco Szigetzi z Maďarskej nezávislej iniciatívy.

Disidenti, VPN-kári a chalani v rifliah a tričkách za 5 korún riadili správu štátu... Takto začínali reformy v praxi.

Ako poslanec za VPN a predseda komisie kultúry v našej dedine som mal na starosti aj kino Partizán. Skončila v ňom pracovať manželka bývalého predsedu MNV a zastupiteľstvo schválilo za nového vedúceho kina člena VPN Ing. Tomáša Brauna, neskôr člena okresnej privatizačnej komisie, ktorému dlhé roky noví podnikatelia ďakovali, že komisia pracovala odborne a čestne. Spomínam na milú epizódu, keď raz Tomáš premietal kvalitný film, na ktorý však prišlo málo ľudí. Bolo nepísaným pravidlom, že v šenkvickej kine sa premietalo, keď bolo minimálne 10 divákov, aby sa „to zaplatilo“. V ten deň ich bolo pod 10, no ja ako „predseda komisie“ som povolil premietanie. Nieкто to asi prezradil vtedajšiemu riaditeľovi MKS, dlhoročnému režimistovi a ten prišiel, že ako si to ten nový VPN-kársky vedúci kina dovolil. Tomáš sa vynášiel a povedal, že premietanie povolil „pán predseda komisie kultúry“. Starý pán, ktorý funkcionárčil možno ešte za Novotného sa zháčil a povedal, že keď som to ja, 24-ročné ucho v rifliah a teniskách dovolil, tak je to OK. Takto sme válčili po dedinách...

Nuž, niektoré mená mi už vypadli, neviem ich tu spomenúť, tak chalani a dámy prepáčte. Bola to krásna a zaujímavá doba. Dnes keď vidím tých 20 – 30 ročných mládežníkov..., som na svoju generáciu hrdý. Niekedy si tak s bývalými VPN-kármí, DS-kármí a KDH-ákmi zavolkáme: porazili sme komunizmus, to nám už nikto nevezme. Ako bolo potom, tak bolo, ale my sme nesedeli doma, nesplachovali potrhané stránickej knižky, nebáli sa, že sa nájdeme v Rudej Kráve. Boli sme chalani a baby v rifliah, teniskách, na starých autách s pár korunami vo vrecku. Ale mali sme dobrý základ zo slušných rodín – moju mamu pre vieru vyhodili z gymnázia kde učila, dobrý koreň z nonkonformných skupín, odhodlali sme sa vystúpiť zo SZM, písali sme do nepovolených časopisov, demonštrovali sme pred Justičiakom za prepustenie Čarnogurského a Kusého, nechýbali sme v Novembri a decembri 1989 na Námestí SNP v Bratislave. Počas generálneho štrajku 27. novembra 1989 som s kolegyňou vyvesil československú vlajku na budove Štátneho okresného archívu v Trnave. Držala ma za nohu, aby som nespadol a ja, visiac na II. poschodí nad ulicou som zapichoval vlajku do držiaka. Nespadol som. Nespadli sme počas Novembra viacerí v okrese Bratislava – „humno“. Hrdý titul VPN-kár nám už nik nevezme. Potvrdili sme to o rok pod heslom „Slušnosť, ľudskosť, znášateľnosť“. Ale to je už iný príbeh...

Patrik Dubovský, Šenkvice

Dnešný pohľad na pôvodné hodnoty Novembra

Tak čisté úmysly, aké sme mali vtedy v Novembri, som v spoločenskom živote nezažil. Zaiste, že bolo vtedy v našom myslení a v našom konaní dosť naivnosti a idealizmu. Nechali sme sa aj balamutiť. Lenže tam, kde sa naplňuje zákon odvety, tam už niet miesta pre lásku.

A o tú išlo. O láske sme snívali a v spoločenstvách sme ju intenzívne zažívali a uplatňovali.

Angažovaním sa za zmenu sme chceli slúžiť pravde, pokoju a dobru. A to je to podstatné. V tomto sa môj pohľad na pôvodné hodnoty Novembra nezmenil. Áno, z romantizmu či naivity som sa čiastočne „vyliečil“.

"Čo zostalo z Novembra"

Ľudskému konaniu určujú cenu pohnútky. Tie boli u ľudí Novembra, tak som to vtedy vnímal, postavené na záračne prebudenej šľachetnosti. Žiaľ, táto sa zo spoločnosti vytráca. Človek chce urvať od spoločnosti toho čo najviac a dávať do spoločného čo najmenej. Chýba úsilie o dosiahnutie vzájomného zblíženia, o vžitie sa do atmosféry, potrieb, snov, túžob iných ľudí.

Princíp materiálnosti prevažuje nad princípom ducha. Národ akoby strácal vnútornú chuť žiť. Toto zarmucuje. Zdá sa, že prežívame obdobie vážnej skúšky, v ktorej si treba zachovať pokoj. Realita, že tu dnes máme slobodu v rôznych formách, o ktorej bolo možné za totality len čítať alebo počúvať o nej z rozprávania rodičov či z vysielania Slobodnej Európy, to je obrovský výdobytok pádu železnej opony. Prirodený mravný zákon je vpísaný do svedomia každého normálne vyvinutého a zdravého jedinca a zaväzuje ho konať dobro. Zmena pred 30 rokmi umožnila rozvinutie uplatnenia tohto princípu v spoločnosti. A to nie je málo.

Pavol Katreniak, Banská Bystrica

Začíname sa učiť demokracii

Takto znela veta, ktorá sa objavila ako titulok v košických novinách Večer 4.decembra 1989. Od 17. novembra uplynuli dva týždne a Košice už viac ako desať dní žili Nežnou revolúciou. Síce v Prahe sa hovorilo, že Košice sú ďaleko od diania, no košická Nežná revolúcia sa svojou intenzitou a nekonečnou eufóriou týchto novembrových dní navždy zapísala do pamäti obyvateľov mesta.“ Tento úvodný odstavec košickej historičky Timey Verešovej v knihe „1989.Rok zmeny“ ma inšpiroval k spomienke na prvé týždne novembrových udalostí v Košiciach. V deň generálneho štrajku, 27. Novembra, sme otvorili priestory KC OF v Košiciach, vo výstavnej sieni ZSVU, v centre Košíc, priamo na Hlavnej (vtedajšej Leninovej !) ulici. Tieto priestory sa stali do slobodných volieb košickým ostrovom slobody – akýmsi Hyde parkom, kde chodili ľudia podpisovať petície na podporu hnutia OF, podporu prezidentskej kandidatúry Václava Havla, na pomoc rumunskej revolúcii, boju za oslobodenie spod komunistického jarma v pobaltských štátoch a ďalších akcií. Ľudia sa prichádzali nadýchať a precítiť revolučnú atmosféru. Do týchto priestorov, ktoré sme nazvali Kontaktno – informačné centrum prúdili hlavne tí, ktorí po 40 rokoch neslobody si zrazu mohli nahlas povedať, čo si o komunistickom režime myslia, mohli vyjadriť slobodne svoj kritický názor bez obáv, že ich v tej chvíli niekto obviní, alebo odvedie na výsluch, do temných miestností Štátnej bezpečnosti. Keďže som od počiatku stál (pretože vo výstavnej miestnosti neboli stoličky, tie sme podonášali postupne, hlavne po získaní priestorov po odchode Národnej fronty z priestorov na prvom poschodí) čelom „k masám“, ktoré prúdili do Kontaktného centra od rána do neskorého večera stal som sa hromozvodom (spočiatku sme boli viacerí, od decembra sa väčšina členov KC presťahovala na spomínané prvé poschodie) pre ľudí ponúkajúcich pomoc, sťažnosti, žalôb, žiadostí o pomoc ako aj netrpezlivosti pri riešení problémov, ktoré sa nahromadili počas života v totalitnej spoločnosti. Okrem slušných ľudí, v prvých dňoch postupne prichádzali aj ľudia vystresovaní, depresívni a mám dodnes pocit, že mnohí aj psychicky labilní, ktorí videli spásu v upotených revolucionároch v svetoch a rifliach. Táto skupina si nekládla servítky pred ústa a používala agresívny slovník, dlhé monológy a zvýšenú intenzitu hlasu. Na jednej strane sme stáli my, ľudia z okraja spoločnosti, ktorí sme žili v izolovanom svete rezistencie voči establishmentu. Na druhej strane to boli väčšinou konformní ľudia, ktorí žili v schizofrenickom svete komunizmu, v síce nevďačnej symbióze, ale poslušne kolaborovali s komunistickou mocou, čo im spôsobilo problém, deficit demokratického dialógu a objektívneho pohľadu na totalitný svet. My sme väčšinou neboli ani pedagógovia, psychologovia, sociológovia či politicky školení pracovníci. Kto mal teda učiť nový predmet – demokraciu podľa článku v košickom Večeri ? Učítelia marxizmu – leninizmu, Politickej ekonómie či Dejín robotníckeho hnutia ? Ved' článok 6 ústavy ČSSR bol tiež zrušený. Ostatní učítelia, ktorí museli vzdelávať mládež pod ideologickým diktátom Komunistickej strany ? Vladimír Júva v Spisoch Filozofickej fakulty J.E.Purkyně v Brne, Vývoj pedagogického myšlení definuje komunistickú výchovu takto :“ *(v česko-slovenských podmienkach) „historick(y) nov(y) model všestranného formovania osobnosti, ktoré zodpovedá podmienkam, potrebám a perspektívam rozvinutej socialistickej spoločnosti. Je to výchova dôsledne založená na komunistickej ideológii, na učení marxizmu-leninizmu, výchova, ktorá pripravuje jedinca na život a prácu v rozvinutej socialistickej spoločnosti a ktorá formuje jeho osobnosť ako aktívneho, tvorivého a socialisticke angažovaného občana, ktorý sa svojou činnosťou podieľa na budovaní a obrane socialistickeho štátu. Komunistická výchova sa tak stáva jedným z nástrojov budovania socialistickej spoločnosti...“* (Júva Vladimír, Vývoj pedagogického myšlení, 1.vyd.Brno : Univerzita J.E.Purkyně,1987),177s (Spisy Filozofické fakulty Univ.J.E.Purkyně v Brně, zv.270)

Tieto táraniny som poznal zo školy, aj pred tridsiatimi rokmi, keď som sa snažil viesť dialóg s veľkou skupinou „komunisticky“ vychovaných spoluobčanov. Mnohokrát som bol bezradný, šokovaný a zmätený z prívalu expresívnych, pravdy sa dovolávajúcích občanov, ktorí si, v mnohých prípadoch svoj verbálny prejav prispôbili dobe a revolučným slovníkom podfarbovali svoje emocionálne prejavy plné skrivodlivosti, problémov a útrap, spôsobených zločinným režimom. V tomto virvare v košíckom „Hyde parku“ prichádza vhod leták, s názvom Osem pravidiel dialógu (zostavil ho okruh stredočeských intelektuálov, volajúcich sa Občanská beseda v lete 1989). Mój komentár týchto pravidiel bude oscilovať v čase tridsiatich rokov a samozrejme bude obsahovať minimálne dve repliky. Ešte priznávam, neštudoval som psychológiu a za socializmu som nenačúval komunistickej propagande, skôr vyhľadával ľudí, ktorí mi mali čo povedať. A vice versa.

Osem pravidiel dialógu

Dialóg (ako literárny pojem) je prvok mikrokompozície, rozhovor dvoch alebo viacerých postáv. Musí obsahovať minimálne dve repliky.

Musím rázne podotknúť, že počiatočné dialógy v košíckom Kontaktno – informačnom centre sa vymykali tejto formulke. Neobsahovali „minimálne dve repliky“, dokonca v mnohých prípadoch som sa nezmohol ani na slovo, nezabralo ani mnohokrát opakované prerušenie monológu dotyčného. Nedal sa prerušiť, pretože 40 rokov to nemal komu takto emotívne podať a tak prúd, či tsunami slov a viet chrílili niektorí návštevníci, akoby pod dojmom balvana, čo ich dlhodobo ťažilo, už od vchodu do miestnosti.

1. Tvoj oponent nie je nepriateľom, ale partnerom pri hľadaní pravdy. Cieľom našej diskusie je pravda, nie intelektuálna súťaž.

Účasť v dialógu predpokladá trojitú úctu: k pravde, k druhému, k sebe!

V novembri, decembri 1989 nechodili ku nám naši nepriatelia (komunisti či eštabáci). Možno, niektorí zo zvedavosti, v tom dave sa však nedalo rozoznať, ktorí sú ktorí. Veď len v Košiciach bolo zaregistrovaných 25 000 komunistov a stovky pracovníkov ŠtB a ich spolupracovníkov. Skôr sa valili naši priaznivci, ktorí s radosťou podpisovali petíciu na podporu Občianskeho fóra a vyjadrovali uznanie a pomoc v ďalších krokoch. Bod číslo jeden bol v tomto čase naplnený na 100 %. Áno boli sme „trójúctiví“ a viedli sme slušný dialóg s ľuďmi rovnakého zmýšľania, rovnakých pohnútok.

Aby sme mohli viesť dialóg, museli sme byť najprv partnermi. Dal som rozmnožiť a zväčšiť spomínaných 8 pravidiel dialógu tak, aby každý, kto prišiel si ich mohol najprv prečítať. Myslím, že to bol moment, ktorý rozhodol o ďalších slušných dialógoch v košíckom KIC.

2. Neznižuj osobnú dôstojnosť oponenta!

Nepamätám si, respektíve neviem o prípadoch osočovania, či napádania osôb a znižovania ich dôstojnosti v počiatočných dialógoch v Kontaktnom centre. No isté tenzie nastali v decembri, keď došlo ku kreovaniu prvých koordinačných výborov ešte občianskej iniciatívy Občianske fórum. Asi zo stovky ľudí, ktorí ponúkli pomoc Koordinačnému centru v Košiciach a zapísali sa na zachovalé dokumenty svojím menom, údajmi o adrese a telefónnym kontaktom, sa musel vytvoriť funkčný orgán, koordinačný výbor, ktorý by

operatívne riadil činnosť a prácu politického hnutia. Po viacerých návrhoch sa vytvoril prvý KV v počte 40 členov. Keďže na zasadnutia, ktoré sa konali každý deň večer chodili aj mnohí ďalší, nezapísaní, v zasadačke bývalého Národného frontu to vrelo, každý chcel diskutovať a navrhovať riešenia, niekedy až nad mieru únosnosti a reality. Bol to vášnivý a jedinečný dialóg medzi ľuďmi, ktorí sa zišli, aby sa zasadili o slobodu slova a demokraciu. Tiež sme sa učili za pochodu.

3. Nezamieňaj dialóg s monológom. Všetci majú rovnaké právo vyjadriť sa. Ohľadupnosť voči ostatným sa prejavuje aj tým, že dokážeš šetriť časom.

Mám pocit, že v tom čase mnohí nepoznali rozdiel medzi dialógom a monológom, tieto kategórie ich netrápili. Boli naučení počúvať monológy komunistov, či na pracovisku, alebo po zapnutí propagandistických médií. Jediné miesta, kde mohli oponovať alebo diskutovať s mocou, bolo kreslo v obývačke pred televízorom, alebo v krčme pri pive, čo však nebolo veľmi bezpečné, lebo medzi štangastami sa stále našli jeden – dvaja špicli či spolupracovníci Štátnej bezpečnosti. Dnes môžem konštatovať, že náš košický Hyde park sa stal prvým laboratóriom spoločenského dialógu.

4. Usiluj sa druhému porozumieť. Keď nepochopíš názor oponenta, nemôžeš jeho názor vyvracať, ale ani uznávať. Formuluj sám jeho námietky, aby bolo jasné, ako im rozumieš

Priznám sa, že pred rokom 1989 som nerozumel oponentovi. Siahodhľé prejavy súdruhov ako Husák, Biľak, Jakeš a podobní, mali jednu spoločnú črtu – rozprávali frázy, tárali a nepovedali vlastne nič konkrétne. Tomu sa skutočne nedalo porozumieť, ani to pochopiť, pretože ani sami ako aktéri tomu nerozumeli. Šťastie, že som mal možnosť prečítať Orwella a amatérsky som sa zaujímal o psychológiu, inak by som mal z tých súdruhov dlhodobú depresiu. Podľa tohto bodu som nemohol formulovať námietky ani tých bývalých súdruhov, ktorí chodili k nám sa sťažovať, že ich komunisti vyhodili zo strany a žiadali nás, nekomunistov o rehabilitáciu a znovuprijatie do komunistickej strany. Paradoxne, keď tí súdruhovia, ktorí ich potrestali vylúčením z jedinej elitnej a vládnej strany už začali húfne vystupovať z KSS a zahadzovať stranícke knižky do kanálov a kontajnerov, skupinka ukrivdených sa dožadovala vstupu medzi zločincov. Asi im neprospera doba nestrannosti a pocit krivdy bol silnejší ako nová zmena a zrušenie článku 4 Ústavy. Túto skupinku som navigoval na sídlo KV KSS, ktoré sa už pomaly začalo vyprázdňovať a tak neviem, či tam zastihli ešte nejakého kompetentného súdruha, rehabilitačného pracovníka.

5. Tvrdenie bez vecných dôkazov nevydávajú za argument. V takom prípade ide len o tvoj názor a partner(i) mu nemusí (nemusia) priznať váhu argumentu.

Tento bod bol veľmi jednoduchým pravidlom. Vecným dôkazom boli plné námestia, zrušené články 4,6 a 16 Ústavy s výhľadom na prvé slobodné voľby a nový nekomunistický prezident. To boli ťažkotónážne váhy argumentov, voči ktorým sa v tej chvíli nenachádzal žiadny „vecný dôkaz“.

6. Neodbiehaj od témy. Nevyhýbaj sa nepríjemným otázkam alebo argumentom tým, že odvedieš diskusiu iným smerom.

V prvých týždňoch som nemusel odbiehať od témy, práve som ju pomáhal partnerovi rozširovať a konkretizovať. Väčšinou sa jednalo o krivdy spôsobené komunistickým establishmentom, ako krádeže majetkov pod názvami znárodnenie, konfiškácia majetku nepriateľov socialistického štátu a podobne. Unisono sme sa stále zhodli, že komunisti boli

najväčší zloději v dejinách. Jánošík a bežní kriminální zlodějčkovia, boli voči komunistom iba amatéri a hochštapleri. Vtedy sa začalo rozprávať o slobode a čestnom podnikaní a ja si pamätám povestnú vetu mojej tety : „Peter, Slováci nikdy nevedeli podnikat“. Len arizovať, znárodňovať, kradnúť a privatizovať“ Bola to tvrdá replika na moje nadšenie, no všetko ukázal čas a v mnohom sa potvrdila múdrosť staršej ženy, ktorá prežila prvú republiku, slovenský vojnový štát, socializmus ako aj časy po Novembri 1989. Tu nepriamo narážam na neskoršiu privatizáciu „národného a štátneho“ majetku, ktorá prebehla v deväťdesiatych rokoch minulého storočia.

7. Nesnaž sa mať za každú cenu posledné slovo. Množstvo slov nenahradí chýbajúce argumenty. Umlčanie oponenta neznamená vyvrátenie jeho argumentov ani popretie jeho myšlienok.

V januári sa začali rojiť zvláštni návštevníci, hlavne po rozsiahlej amnestii prezidenta Havla k 1.januáru 1990. Priznám sa, toľko hluku a agresivity som dovtedy nezažil. Aj keď sme od decembra 89 chodili na búrlivé stretnutia s odsúdenými v nápravno – výchovnom zariadení v Košiciach – Šaci, kde sme boli svedkami pomerne distingvovaného dialógu medzi odsúdenými a vedením väznice, porozumeli sme ich požiadavke po humánnych podmienkach vo väznici, aj ich protestnej hladovke, no netušili sme, že ich správanie po prepustení na slobodu dostane inú dimenziu. Aj keď ich prvá cesta viedla na resocializačné oddelenia národných výborov, mnohým už po zistení, že nemajú bývanie, prácu a rodinné zázemie, stúpol adrenalín a nasmerovali si to ku nám, na VPN. Ako by sme my mohli zato, že ich počas výkonu trestu opustili manželky, povymieňali byty, prípadne našli si iných živiteľov rodiny. Mnohí, taktó sklamaní navrátilci, začali hľadať vinníka za svoj bezútešný stav v štátnych orgánoch, vo VPN, ako aj všelikade inde, len nie u seba. A to by som prial zažiť takýto dialóg aj ďalším, ktorí možno už vtedy študovali sociálnu prácu, či psychológiu. Tu nepomohla empatia, slušnosť, vysvetľovanie. Posledné slovo mal navrátiliec, ktorý sa dožadoval okamžitého riešenia svojej zúfalej situácie. Posledné slovo znamenalo aj hrozbu všetkým, ktorí sa na situácii podieľali. Od prezidenta Havla, cez príslušné orgány, súdy, štátne orgány, ako aj čerstvo zaregistrované hnutie VPN. Vyhrážky, hrozby a zlosť sa vznášali v zrazu prázdnej miestnosti Kontaktno – informačného centra. Nikto ich nechcel a nemal v úmysle umlčať, ani im oponovať. Riešenie ostávalo každý deň otvorené a navrátilci zvolili protest, nie veľmi účinný. Začali slovne

napádať aj ostatných občanov, ktorí s nimi nemali nič spoločné a nemohli za ich situáciu, že zrazu nemali domov, rodinu ani peniaze na živobytie. Po čase, aj za výdatnej pomoci, mojej šikovnej dobrovoľníčky, pani Marty Hrabovskej, sa podarilo zabezpečiť miestnosť pre ich novozaloženú Spoločnosť pre pomoc navrátilcom. Tam sa našiel aj právnik, ktorý im radil ,ako majú ďalej postupovať. Ešte do slobodných volieb sa k nám vracali pýtať peniaze a pomoc.

Po rozkaze federálneho ministra vnútra Sachera o zrušení Štátnej bezpečnosti, sa ocitlo množstvo eštabákov „bez práce“ a nastal čas, keď prestali pochybovať, či zrušenie Štb je pravda, alebo fikcia. Nikto nevedel, čo bude s nimi. Mnohým ponúkli prácu v nových bezpečnostných zložkách, mnohí si užívali „voľno“ s bohatým odstupným a mnohí už vedeli, kde sa zaradia na základe informácií, ktoré nadobudli počas pôsobenia v štátnej politickej polícii. No boli aj takí, ktorí sa ešte nezorientovali a začali obviňovať zo svojej situácie nové, demokratické hnutie VPN. Zo dňa na deň pribudli v našom KIC noví, čudní a namosúrení klienti, ktorí nám chceli niečo povedať, ale nepoznali slušný slovník dialógu. Boli zvyknutí sa len vyhrážať, slovne atakovať, vypočúvať a psychicky gniaviť ľudí, ktorí sa dostali do ich osídel. Rozprávali potichu a z ich slov išla hrozba, ako aj výčitka, ktorú vedeli

formulovať dvojzmyselne. Chodili väčšinou večer, keď už bolo v miestnosti málo ľudí, alebo bola prázdna. Takto sme sa ocitli face to face s temným príznakom najhoršej hydry, ktorá tu počas 40 rokov kántrila a ničila slušných a slobodomysliacich občanov štátu. Títo klienti odchádzali s posledným slovom na perách, ktorému som nerozumel, ale pochopil význam – „ešte uvidíme“. Dnes viem, že posledné slovo mali oni. Určite aspoň niektorí z nich, ako generál Lorenc a ďalší dobre zaopatrení dôstojníci štátnej bezpečnosti.

8. Nezabúdaj, že dialóg vyžaduje poriadok. Rozumom, nie emóciami formuluj svoje tvrdenia a úsudky.

Dialóg, dialóg! Kričali študenti na prvých študentských zhromaždeniach a manifestáciách. V Košiciach si hneď 21. novembra zvolali, pred Vysokou školou technickou zhromaždenie v počte cca 5 000 študentov a dožadovali sa dialógu s vedením školy a miestnymi straníckymi, krajskými a mestskými funkcionármi. Štyri základné požiadavky boli rozšírené o tie od pražských a bratislavských študentov, na 20. Keďže dvadsať požiadaviek bolo veľa aj na študentov aj na papalášov, tak sa rozdelili do skupín a v každej riešili úmerne požiadavky. Dá sa povedať, že v Košiciach zaviedli do dialógu poriadok ako prví, študenti – vysokoškooláci. Ich slušnosť a zmysel pre poriadok však neboli ocenené a vedenie školy ich vyzvalo, aby sa vrátili k učeniu. Súdruhovia rýchlo prisľúbili, že všetko „sa bude riešiť“. Preto sa museli košickí študenti, v nasledujúce dni, vydať na protestné pochody do centra mesta. Vo svojich požiadavkách na koniec vlády jednej strany a demisiu vlády už mali jasno. Dialóg pokračoval, ale už v uliciach a vyvrcholil 27. Novembra, na generálnom štrajku.

Pravidlá ako sa zdá je treba dodržiavať. Oplatí sa. V našom prípade dodržiavanie pravidiel viedlo k úmerným výsledkom. Aj takto sme sa dopracovali k zrušeniu článku 4 Ústavy o vedúcej úlohe Komunistickej strany a určení termínu slobodných volieb. Tam pravidlá už prevzali voliči, ktorí už nemuseli diskutovať, len vhodit' obálku do urny. Dialóg sa presunul do oblasti tej aktívnejšej časti občianskej spoločnosti a to na pôdu nových demokratických strán. Občan zvíťazil, pripísal si dejinnú výhru v prvých slobodných voľbách roku 1990.

Dnes, po tridsiatich rokoch zvyknem zájsť na sociálnu sieť a viesť dialóg s občanmi, ktorí majú záľubu diskutovať vo verejnom priestore. Niekedy žasnem, že po toľkých rokoch, mnohí nepoznajú základy slušnej diskusie a nechajú sa viesť zlobou, nenávisťou, zášťou a neférovým vedením dialógu. Pravdepodobne budem rozmnožovať tých Osem pravidiel dialógu a rozposielať nespratníkom a narušovateľom slušného diškurzu vo virtuálnom priestore.

Peter Neuwirth, Košice

Hodnoty Novembra 1989

Aj s odstupom tridsiatich rokov sa môj pohľad na November 1989 a jeho hodnoty nemení. Som presvedčený, že hodnotové jadro novembrových udalostí z r. 1989 tvorila snaha odstrániť totalitný režim, založený na vedúcej úlohe jednej strany, nahradiť ho pluralitnou demokraciou, s ktorou sa spájajú také hodnoty ako je sloboda slova, sloboda názoru, sloboda pohybu orientovaná na "návrat do vyspelej Európy", legalizácia súkromného vlastníctva a otvorenie možností pre súkromné podnikanie. Dobovým etickým rámcom pre toto všetko bola nenásilná povaha zmeny a perspektívy tolerancie a elementárnej ľudskej slušnosti.

Čo zostalo? Žijeme v pluralitnej demokracii, máme slobodu pohybu, slobodu podnikania, slobodu slova, sme členmi NATO i Európskej únie a členmi eurozóny. Toto všetko máme aj napriek temným časom mečiarizmu a vďaka práve tej fáze našich novodobých dejín, v ktorej sa podarilo revitalizovať základné hodnoty Novembra 1989. V súčasnosti sme konfrontovaní s krízou demokratického systému, ktorý ohrozuje nízka vymožitelnosť práva, tolerované kradnutie v obrovskom rozsahu, korupcia, ale aj snahy o obmedzovanie novinárskej slobody (tzv. právo na odpoveď), okliešťovanie slobodnej politickej súťaže tesne pred voľbami, nepodarilo sa zastaviť kolaps zdravotníctva, nenaplnili sa programové predstavy o lepšom školstve a o dôstojnej spoločenskej pozícii vzdelania, reforma sociálneho systému sa kamufluje účelovým rozdávaním "balíčkov". No je tu nádej, ktorá sa ukazuje zas a znova v pokuse o revitalizáciu hodnôt Novembra 1989. Synonymom sa stala vízia "slušného Slovenska". Usilujem sa tomu uveriť...

René Blílik, Pezinok